

КЕНЖЕ ЖАШТАГЫ БАЛДАРДЫН КЕП МАДАНИЯТЫНА МУЛЬТФИЛЬМДЕРДИН ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

ВЛИЯНИЕ МУЛЬТФИЛЬМОВ НА РЕЧЕВУЮ КУЛЬТУРУ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ВОЗРАСТА

THE INFLUENCE OF CARTOONS ON THE SPEECH CULTURE OF YOUNG CHILDREN

Аннотация: Макалада кенже жаштагы балдардын кеп маданиятына мультфильмдердин тийгизген таасири, ата-энелердин бала менен баарлашуудагы пайдалуу ыкмалары тууралуу сөз болду. Ошондой эле кенже жаштагы балдардын азыркы учурда кандай мультфильдерге кызыгуулары боюнча сурамжылоонун жыйынтыгы берилди. Азыркы мезгилде заманбап өнүгүүнүн жолунда маалыматтардын көбөйүшү, интернет булактарынын жеткиликтүү болушу, социалдык тармактардын эркиндиги, үй-бүлөдөгү ата-эне менен баланын ортосунда карым-катнаш маселелерине да өз таасирин тийгизип жаткандыгы белгиленди. Негизинен изилдөөлөргө ылайык, кенже жаштагы балдардын сөз байлыгы жана кеп маданиятынын өнүгүүсүнө ата-энелердин, жолдошторунун баарлашуусу негиз болсо, экинчиден телекөрсөтүү жана мультфильмдерди баланын жаш өзгөчөлүгүнө, өнүгүү өзгөчөлүгүнө туура тандоосу белгиленди жана тил жатыктыруу үчүн ар түрдүү көнүгүүлөр жана ырларды сунуштадык.

Аннотация: В статье рассмотрено о влиянии мультфильмов на речевую культуру детей младшего возраста, о полезных способах общения родителей с ребенком. Также были представлены результаты опроса о том, какие мультфильмы в настоящее время интересуют детей младшего возраста. Было отмечено, что в настоящее время на пути к современному развитию все большее количество информации, доступность интернет-ресурсов, свобода социальных сетей также влияют на вопросы взаимодействия родителей и детей в семье. Во-первых, согласно исследованиям, основой развития словарного запаса и речевой культуры детей младшего возраста является общение родителей, товарищей, во-вторых, был отмечен правильный выбор телевидения и мультфильмов в соответствии с возрастными особенностями ребенка, особенностями развития, а также предложены различные упражнения и песни для овладения языком.

Annotation: The article discusses the influence of cartoons on the speech culture of young children, about useful ways of communication between parents and a child. The results of a survey on which cartoons are currently of interest to young children were also presented. It was noted that at present, on the way to modern development, an increasing amount of information, the availability of Internet resources, and the freedom of social networks also affect the issues of interaction between parents and children in the family. Firstly, according to research, the basis for the development of vocabulary and speech culture of young children is communication between parents and friends, secondly, the correct choice of television and cartoons was noted in accordance with the age characteristics of the child, developmental characteristics, as well as various exercises and songs for language acquisition.

Негизги сөздөр: сөз байлыгы, кеп маданияты, баарлашуу, сүйлөө кеби, мультфильмдин таасири, эне тили, тил жатыктыруу, көнүгүүлөр.

Ключевые слова: словарный запас, культура речи, общение, разговорная речь, мультипликационные эффекты, родной язык, языковая практика, упражнения.

Keywords: vocabulary, speech culture, communication, spoken language, animation effects, native language, language practice, exercises.

Элибиз баланын маданияттуу, оюнун учкул болуусуна көп көңүл бөлгөн. «Сегиз кырдуу, бир сырдуу» бардык жагынан жетилген баланы тарбиялоо максатында, улуттук салт-санаалары аркылуу үй-бүлөдө, айыл-аймак, коом, мектеп, медресе сыяктуу тарбия берүүчү мекемелерде баланын маданияттуу кулк-мүнөзүн калыптандыруу максатын көздөп келген. Ар бир улуттун өзүнө тиешелүү кулк-мүнөзү убакыт өткөн сайын өзгөрүүгө дуушар болгон. Ошентсе да, республикабыздагы экономикалык, саясий өзгөрүүлөр, тура же туура эмес ар түрдүү агымдар пайда болуп, келишпөөчүлүктөр жаралып, салт-санаабызга терс таасирин тийгизип жатканы белгилүү.

Үй-бүлөдөгү карым-катнаш маселелери чех окумуштуулары И.Лангмейер менен З.Матейчек тарабынан да изилденген. Алар баланын психикалык жактан жапа чегиши айлана-чөйрөнүн терс таасири, тарбиядагы жетишсиздиктер, үй-бүлөдөгү мамиленин жоктугунан бала узакка созулган обочолонууга (депривацияга) туш болууга алып келет дешкен [1]. Ал эми А.Я.Варга (1997) кичинекей бөбөк ата-эненин жылуу мээримин сезбесе, анын өнүгүүсү начарлап, чоочун болуп өсөт дейт [2].

6-7 жаштагы бала өзү карым-катнаш түзө алат. Бул кезде бала эне тилинин бардык тыбыштарын туура айтып, өзүнө коюлган суроолорго жооп берип, пикир алмаша алат. Баланын тилинин таза чыгышы байланыштырып сүйлөп, үнү да калыптанып өсө баштайт. Ошентип, үй-бүлөдө ата-эне менен баланын өз ара карым-катнашы туулгандан 7 жашка чейин:

- эне тилин үйрөнүп, анын грамматикалык формаларын ажырата билип, белгилүү сөз байлыгы өсөт;
- күндөлүк турмушта, баланы курчаган айлана-чөйрөнү таанып-билүүгө кызыгуу пайда болот;
- сөз угуп, сүйлөгөн адамдын сөзү кандай экенин тыңшап, сүйлөө речи калыптанат.

Бала күнүмдүк турмушта жолугуучу сөздөрдү түшүнүп, сөз өнөрү менен таанышып, ички оюн туура, так айтууга, чечендик өнөрдү үйрөнүүнүн биринчи баскычына чыга баштайт. Сүрөт, оюнчуктар боюнча аңгеме айта баштайт. Д.Лешли «Кичинекей балдар менен иштөө» деген эмгегинде: «Ата-эненин айтып берген жомогу кызыктуу болсо, баланын сөзүн өстүрүүгө жардам берет» деген [3]. Бул кезде баланын ситуативдик, шартка байланыштуу сүйлөөсү калыптанат, контекстүү сүйлөөгө өтөт, тил – карым-катнаш куралына айланат деген. Тил үйрөнүү, маданияттуу сүйлөө аракетин балада ата-эненин, тарбиячынын, чоңдордун жардамы менен өсөт.

Психолог Н.Н.Палагина өзүнүн эксперименталдык изилдөөсүнүн негизинде баланын элестетүүсүнүн жана чыгармачылыгынын өнүгүүсүнө сөз (речь) – сүйлөө речинин маанисин белгилеген. Балдар кызыктуу жомокторду, аңгемелерди окуп, эмоционалдуу түрдө айтып берүү менен чектелбей, өз алдынча каармандардын образын түзүүгө аракеттенүүсүн ата-эне, чоңдор колдоп, иш-аракетин, сөз байлыгын өстүрүүгө жардам берүүсү тийиш [4].

Сүйлөө маданиятын калыптандырмайынча акыл-ой маданиятын өстүрүү кыйын. Туура сүйлөө, туура ойлой билүү, адам башына кандай гана ой келбесин, аны жыйынтыктап, тууралап, ылайыктуу сөз менен айта албаса, сүйлөшүүгө да, угууга да түшүнүксүз болот. Орундуу, маданияттуу сүйлөө адамдын авторитетин көтөрүп, жүзүн жарык кылып, көпчүлүккө жагат. Үй-бүлөдөгү ата-эненин уруш-талаш сөздөрү толук калыптанып бүтө элек балага терс таасир тийгизип, баланын психикасынын негативдүү өнүгүүсүнө шарт түзөт. Ал балдардын өмүрүнүн алгачкы жылдарындагы баарлашуу же анын жетишсиздиги баланын окуусунун келечектеги жолун (траекториясын) аныктайт, анын келечектеги жүрүм-турумуна жана ден соолугуна таасир этээрин ырастайт. Балдар менен ата-энелер канчалык көп жана сапаттуу баарлашса, бала келечекте ошончолук ийгиликтүү болот.

Тил жатыктыруу жумуштары — фонетикалык көнүгүүлөр деп аталуу менен, ал төмөндөгүчө формаларда жүргүзүлөт:

а) кыргыздын өзгөчө тыбыштары катышкан чакан ырларды жаттап, тил жатыктыруу;

б) кыргызча макал-лакал, накыл сөз, жаңылмачтарды жаттап айтуу;

в) табышмак айтуу;

г) грамматикалык формалар жалганган сөз айкаштарды айтып тил жатыктыруу менен, алардын милдеттерин түшүнүү;

д) сөздүк оюндарды жүргүзүү;

е) оюн-айтыш түрүндө тил жатыктыруу.

Деги эле, тил жатыктыруу иши методикада маанилүү орунду ээлейт. Себеби, тил үйрөнүү иши, адегенде туура уккан сөздү кайталап туура айтып машыгуудан башталат эмеспи. Кыргызча сөздөрдү, сөз айкаштарды жана чакан ыр, табышмак, жаңылмач, макал-лакаптарды адегенде туура окуп, кайра туура айтып тил жатыктырышса, андан ары, жаттап, так, кырааты менен туура машыгуусу улантышат [5].

Эмесе, жогоруда айтылган формадагы иш-аракеттердин ар бирине кыскача токтоло кетели. А) Кыргыздын өзгөчө тыбыштары катышкан чакан ырларды жаттап, тил жатыктыруу

к, г, ү, ө тыбыштары:

Эне тилин билбеген, Эси жогун аныктайт.

Эне тилин сүйбөгөн, Элин сүйүп жарытпайт. (Байдылда)

н, к тыбыштары:

Энең берген эне тил,

Эне тилин жакшы бил.

Атаң айткан алтын тил,

Ата тилин, жакшы бил. (Байдылда)

ө,ү тыбыштары:

Күндүн барбы түнөгү? Курттун барбы жүрөгү?

Кубанганда бизчилеп, Күчүктөр да күлөбү? (Т. Кожомбердиев)

үү, аа, ү, е, к тыбыштары:

Гүү-гүү учкан бал аары,

Учуп оюн сал, аары,

Гүлдөрдүн ичип ширесин,

Гүл ичинде кал, аары. (Рамис).

Макал-лакап, учкул сөз, жаңылмач жаттап айтышуу.

Учкул сөз: - Акыл көркү - тил, Тил көркү - сөз.

- Биринчиси — жакшы мүнөз, Экинчиси - жакшы сөз.

-Ата сөзү — булак, -Эне сөзү - чырак.

Жаңылмач айтышуу:

в) Табышмак айтышуу:

Сурамжылоо жүргүзүү менен төмөндөгү жыйынтыктарга ээ болдук. Азыркы учурда 3-4-жаштагы балдар Синий трактор, Три kota, Настя мультфильмдерин көрүшөт. Көбүнчө балдар мультфильмди өздөрү гана көрөт 80%. Кандай мультфильм экенине 50% ата-эне кызыгат. Анын 25% маанисин билбей көрө берүүсүнө уруксаат берет. Мультфильмди көрүп бүткөндө 10% гана ата-эне маанисин кызыгып сурайт. Кыргызча мультфильм көргөн балдар 20% гана түзөт. Өзүнө жаккан мультфильмди 10% ата-эне гана сунуштайт. Балаңыз күнүнө канча убакыт мультфильм көрөт? 1саат- 10%, 1,5саат - 30%, 2саат - 40%, 3саат- 20%

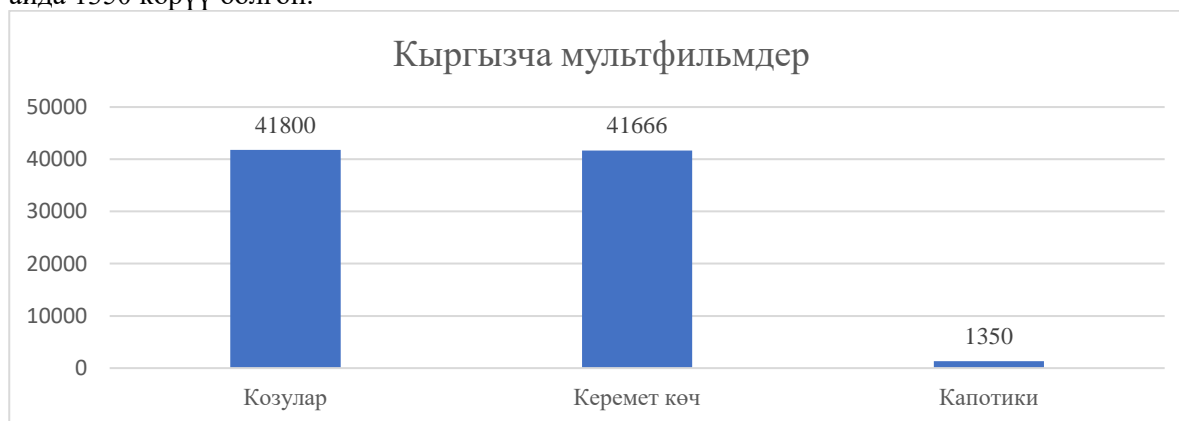
Ошондой эле мультфильмдерди көрүү боюнча маалыматты маалымат булактарынан алганыбызда, изилдөөнү тастыктады:

Көрүүлөрдүн саны боюнча 1- орунда Синий трактор турат, ал бир айда 12 миллион 600 миң көрүү болгон. Ал эми 2-орун Настя 1 айда 11 миллион 500 миң, 3-орун Три kota 1 айда 9 миллион.

Ал эми кыргызча мультфильмди балдар өтө аз көрүшөт. Козулар кийин чыкса да 41800 көрүү болгон, Ал эми Керемет көчтү 1 айда 41666жолу көрүшкөн, чыкканына алты жыл болсо да. Ал эми

Капотти мультфильми 1 айда 461 болсо, 2 айда 2300 көрүүгө жеткен. Диаграммада орточо эсеп менен 2 айда 1350 көрүү болгон.

Ата-энелер көбүнчө балдарга орус тилиндеги мультфильмдерди көрсөткөндүктөн, баланын тили орусча көбүрөөк сөздөрдү сүйлөй тургандыгын тарбиячылар белгилешти. Көпчүлүк учурда баллар орус тилинде сөздүн кыргызчасынын маанисин түшүнүшпөйт.

Бирок, азыркы убакта балага мультфильмдерди такыр көрсөтпөө, телевизор көргөзбөй коюу мүмкүнбү? Балким, күмөн. Ошондуктан, эгер сиз балаңызга 3 жашка чейин мультфильмдерди көрсөткүңүз келсе, мен муну бир нече эрежелерди сактоо менен акылдуулук жасоону сунуштайбыз.

1. *Мультфильмди жакшылап тандаңыз.* Советтик мультфильмдерди көргөн жакшы. Биринчиден, алар абдан боорукер жана мазмуну боюнча туура түзүлгөн. Демек, адеп-ахлактык компонент менен батыш мультфильмдеринин мазмунунан айырмаланып, бала үчүн пайдалуу болот.

2. *Советтик мультфильмдерди көрсөтүңүз.* Мультфильмдердин каармандары балдардын психикасына тескери таасир этпейт. Биздин мультфильмдердеги терс каармандар, мисалы, америкалыктардагыдай, чыныгы коркуу сезимин жаратпайт.

3. *Сүйлөөгө терс таасирин тийгизбеши керек.* Чет элдик мультфильмдерде каармандар өз эне тилинде сүйлөп, эриндери бул тилдин айтылышына жараша кыймылдашат. Бала орусча котормосун угат, бирок эрин кыймылынын такыр башка сүрөтүн көрөт! Ал эми советтик мультфильмдерде ар бир үнгө ылайыктуу эрин кыймылы тандалган. Мындан тышкары, каармандар сөздөрдү так жана экспрессивдүү интонация менен айткан мыкты актерлор тарабынан айтылат.

4. *Сизди кызыктырган мультфильмди тандаңыз.* Досторуңуздуңу же сынчылардын сунуштарына кайрылсаңыз болот, же өзүңүзгө жаккан сюжетти тандасаңыз болот.

5. *Тасма көрүүчүнүн жашына жана кызыкчылыгына ылайыктуу экенин текшериптиңиз.* Кээ бир мультфильмдер зордук-зомбулуктан, жаман сөздөрдөн, алар үчүн өтө татаал мазмундан улам балдарга ылайыксыз болушу мүмкүн.

6. *Жаңы тажрыйбаларга ачык болуңуз.* Мультфильмдер стили, темасы жана жаратуучулардын ниети боюнча ар кандай болушу мүмкүн. Мультфильм козгой турган бардык эмоцияларды жана тажрыйбаларды сезип көрүңүз.

7. *Тасманын сырткы таасирин талкуулоого же башкалар менен мультфильм көрүп жатсаңыз, окуяны талкуулоого убакыт бөлүңүз.* Учурдан ырахат алыңыз жана мультфильм көргөндөн кийин ойлонууга убакыт калтырыңыз.

Жыйынтыгында, кенже мектеп жашындагы балдардын сөз байлыгынын калыптануусунда сүйлөө маданиятын өстүрүүдө мультфильмдердин тийгизген таасири маанилүү экендиги белгиленди.

Бүгүнкү акселерация (баланын тез өсүүсү) мезгилинде баланын тажрыйбасы менен билими көп кыйынчылыктарга жана каталыктарга дуушар болушу мүмкүн. Баланын билими менен маданияты жаш өзгөчөлүктөрүнө жараша коомдун талабына жана үй-бүлөнүн мүмкүнчүлүгүнө карата туура уюштурулушу керек.

Адабияттар:

1. Варга А.Я. Структура и типы родительского отношения. –М., 1987.-30-65 с.
2. Варга А.Я. Психологический контакт между ребенком и матерью// В кн. Популярная психология для родителей. –СПб., 1997. -63-69 с.
3. Гришина Н.В. Психология конфликта.-СПб., 2001. -78-81 с.
4. Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика.–М.: Академия, 1998.-432 с.
5. Г.С. Расулова, Т.А.Орусбаева, А.И. Фадина, Н.к. Түнгатарова, Л.Ф.Дворянинова, С.В. Лу-жанская. 3 жаштан 6 жашка чейинки өнүктүрүү “Балалык” программасы. –Б.:Аркус бас., 2018 – 352 б.